

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ПРОТИДІ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПІД ЧАС ПРИВАТИЗАЦІЇ ТА РЕПРИВАТИЗАЦІЇ

У статті розглянуто законодавче підґрунтя проведення приватизації та реприватизації, виокремлено особливості оцінки майнових комплексів та визначено можливі збитки для комплексів із державною часткою власності за неправильного встановлення їх вартості. Окремо обґрунтовано доцільність введення окремої спеціалізації для судових експертів цього напрямку експертної діяльності.

Ключові слова: приватизація, реприватизація, державна власність, майновий комплекс, вартість, оцінка.

В статье рассмотрена законодательная база проведения приватизации и реприватизации, выделены особенности оценки имущественных комплексов и определены возможные убытки для комплексов с государственной долей собственности при неправильной установке их стоимости. Отдельно обоснована целесообразность введения отдельной специализации судебных экспертов этого направления экспертной деятельности.

Ключевые слова: приватизация, реприватизация, государственная собственность, имущественный комплекс, стоимость, оценка.

The article examines the legal framework of privatization and re-privatization singled features assess property and losses for defined systems with state share ownership in the wrong setting their value. Separately, the expediency of introducing a separate specialization for legal experts of this area of expertise.

Key words: privatization, re-privatization, state property, property complex, cost estimation.

Вступ. Передбачалось, що в Україні 2016 р. буде роком великої приватизації, яка почнеться з продажу найбільшого підприємства з виробництва хімічної продукції – Одеського припортового заводу. Про це було повідомлено экс-міністром економічного розвитку А. Абромавичусом на українсько-німецькому бізнес форумі. Фонд державного майна України є ключовим органом влади, яка відповідає за процес приватизації, і очікував виручити від приватизації у 2016 р. понад 30 млрд. грн. У Постанові Кабінету Міністрів України від 12.05.2015 р. № 271 «Про проведення прозорої й конкурентної приватизації у 2015 р.» визначені списки об'єктів, які підлягають приватизації до кінця 2016 р., їх кількість перевищує 300, зокрема шість об'єктів мережі «Обленерго»; «Президент-Готель» (прогнозована оціночна вартість понад 330 млн. грн.); «Укрспирт»; «Артемсіль»; «Укрнафта»; 62 об'єкти агропромислового комплексу та інші об'єкти [1]. Водночас в Україні триває мала приватизація (підприємства груп А, Д і Ж), яка поповнила бюджет за 2015 р. на десятки мільйонів гривень, а оренда державного майна за 2015 р. принесла приблизно 1 млн. грн.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей судово-економічної експертизи під час виявлення правопорушень у процесах приватизації та реприватизації.

Результати дослідження. Нині запроваджується низка змін, спрямованих на забезпечення прозорого приватизаційного процесу за чіткими правилами. Дотепер приватизація в країні проводилася згідно з базовим Законом України «Про приватизацію державного майна» 1992 р. із численними змінами, а також Законом України «Про державну програму приватизації» 2012 р.. Відповідно до Закону України «Про приватизацію державного майна», приватизація державного майна (приватизація) – платне відчуження майна, що перебуває у державній власності, зокрема разом із земельною ділянкою державної власності, на якій розташований об'єкт, що підлягає приватизації, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до цього Закону, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів з метою здійснення структурної перебудови національної економіки [2, ст. 1]. Ст. 4 цього Закону передбачає розробку Державної програми приватизації, в якій визначаються мета; шляхи, способи досягнення

та заходи реалізації мети; завдання щодо забезпечення виконання Програми; очікувані результати виконання Програми. Згідно зі ст. 15 Закону, визначаються такі способи здійснення приватизації: продаж об'єктів приватизації на аукціоні (зокрема за методом зниження ціни, без її оголошення); продаж об'єктів приватизації за конкурсом із відкритим пропонуванням ціни за принципом аукціону (конкурс); продаж акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та в інший спосіб, що передбачає загальнодоступність та конкуренцію покупців; продаж на конкурсній основі єдиного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій акціонерного товариства при поданні покупцем документів, передбачених частиною першою ст. 12 зазначеного Закону; викуп об'єктів приватизації; продаж акцій на міжнародних фондових ринках, зокрема у вигляді депозитарних розписок; в інший спосіб, який встановлюється спеціальними законами, що регулюють особливості приватизації об'єктів окремих галузей [2; 3].

Приватизація об'єктів малої приватизації здійснюється відповідно до Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)». Цей Закон встановлює правовий механізм приватизації єдиних майнових комплексів невеликих державних підприємств шляхом їх відчуження на користь одного покупця одним актом купівлі-продажу [4].

Об'єкти промисловості, інфраструктури водного транспорту (порти, гідротехнічні споруди), інші майнові комплекси (наприклад, об'єкти комунального майна) приватизуються заради вирішення проблеми оздоровлення економіки України. Підготовка до приватизації об'єкта вимагає проведення оцінки приватизованого комплексу із визначення справедливої ціни на приватизований об'єкт. Проведення оцінки вартості майна здійснюється із застосуванням витратного, дохідного та порівняльного підходів (з урахуванням основних методів щодо кожного підходу). Оцінка приватизованих промислових комплексів може здійснюватися, як правило, з використанням трьох зазначених підходів. Проведення оцінки об'єктів, пов'язаних із функціонуванням водного транспорту (порти, судноплавні канали тощо) в основному здійснюється на основі витратного та дохідного підходів і за умови визначення достовірності отриманих результатів. З нашої точки зору, використання порівняльного підходу, за економічної ситуації в Україні, може бути рекомендованою для перевірки результатів розрахунку за першими двома підходами не тільки під час оцінки гідротехнічних споруд, але й промислових об'єктів. Це пов'язано з нестабільною ситуацією на валютному ринку України, коли за умови певної стабільності цін у доларах США, вартість майна в доларовому еквіваленті значно зросла. Тим самим порушується порівняння цін на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Ми погоджуємось із визначенням М. Камлика щодо стадій відображення процесу приватизації у бухгалтерському обліку та звітності [3, с. 152]: оцінка вартості об'єктів приватизації; накопичення та використання коштів покупцем (юридичною особою); акціонування підприємства та викуп його акцій; прийняття на баланс новим власником (юридичною особою) майна, придбаного на аукціоні, за конкурсом або шляхом викупу; передача в оренду цілісних майнових комплексів. Загалом такий перелік відповідає дійсності. Окрім того, він дає змогу передбачити найпоширеніші правопорушення, пов'язані із протиправним заволодінням державним майном під час проведення приватизації. Так, серед правопорушень варто виділити: заниження юридичними і фізичними особами вартості державного майна підприємств, що приватизуються (з метою придбання майна за нижчою вартістю), яке можна виявити на стадії відображення оцінки вартості об'єктів приватизації. Водночас доказами, за аналогією до пропозицій М. Камлика, доцільно вважати встановлення розбіжностей між відповідними показниками таких документів [5, с. 156]: акт оцінки вартості цілісного майнового комплексу, акт інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, коштів і розрахунків, а також незавершеного виробничого будівництва, балансу ліквідованого державного підприємства, відомості розрахунку відновної вартості будівель і споруд, відомості розрахунків відновної вартості машин, обладнання, транспортних засобів, відомості розрахунку відновної вартості незавершеного будівництва, відомості вартості оборотних засобів, акту оцінки вартості інвентарного об'єкта.

Згідно із ч. 4 ст. 29, у разі несплати коштів за договором купівлі-продажу протягом 30 днів із дня нотаріального посвідчення договору, покупець сплачує на користь державного органу приватизації неустойку в розмірі 20% ціни продажу об'єкта. У разі несплати коштів, згідно з договором купівлі-продажу разом із неустойкою протягом наступних 30 днів, договір підлягає розірванню. Як визначено в наукових працях, однією з причин примушення покупця до відмови від укладання договору купівлі-продажу об'єкта приватизації може бути отримання у разі змови з представниками Фонду державного майна неустойки в розмірі 20% від ціни об'єкта на користь органу приватизації. Ч. 5 ст. 23 Закону про малу приватизацію містить норму відповідальності, аналогічну до ч. 4 ст. 29 Закону України «Про приватизацію державного майна» [2; 4].

Відповідно до статистичних даних, тільки у 2003 р. у сфері приватизації було виявлено 3 600 злочинів, а державі була заподіяна шкода на суму більш ніж 200 млн. грн. (38 млн. дол.). Відповідно до цього, в Україні здійснюються заходи з втручання держави у процес володіння привати-

зованою власністю. Відповідно до положень ч. 5 ст. 29 Закону України «Про приватизацію державного майна», з метою визнання договору купівлі-продажу об'єкта приватизації недійсним вимагається наявність порушення встановленого законодавством порядку приватизації або прав покупців. Наприклад, встановлення наведених раніше правопорушень (заниження юридичними і фізичними особами вартості державного майна підприємств, що приватизуються тощо). По суті, це призводить до зміни власника майна, тобто до реприватизації. Чинним законодавством України визначення поняття «реприватизація» не надано. У 2002 р. Верховною Радою України був відхилений законопроект «Про повернення приватизованого майна у державну та комунальну власність». Згідно з цим законопроектом, реприватизація – процес, зворотний приватизації, що полягає в повторній приватизації після повернення в державну власність раніше приватизованого об'єкта. Ч. 5 ст. 41 Конституції України визначено: «Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості» [6]. Ч. 2 ст. 321 Цивільного кодексу України передбачено, що особа може бути позбавлена права власності або обмежена в його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Згідно з ч. 3 цієї статті, примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише «як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості, крім випадків, встановлених ч. 2 ст. 353 цього Кодексу» [7].

На сьогодні яскравим прикладом в історії української приватизації є найбільше металургійне підприємство «Криворіжсталь», яке було продано компанії ІМС олігарха Р. Ахметова у 2004 р. Після «Помаранчевої революції» законність його приватизації була поставлена під сумнів. Уряд Ю. Тимошенко у 2005 р. підготував повторну продаж й отримав від цієї угоди 4,8 млрд. доларів США, що у 2,5 рази більше, ніж отримане під час першої приватизації. Новим власником стала компанія Mittal Steel Germany GmbH.

Таким чином, як і під час проведення процесу приватизації, постає питання про проведення оцінки майна у процесі реприватизації. Діє один підхід в обох випадках. Згідно з вимогами Національного стандарту № 1, оцінка рухомого майна проводиться із застосуванням таких методичних підходів: витратного, порівняльного та доходного [8]. Об'єктом оцінки виступає цілісний майновий комплекс. Згідно з Положенням № 1336, цілісний майновий комплекс – об'єкт, сукупність активів якого забезпечує провадження окремої господарської діяльності на постійній і регулярній основі [9].

Доцільною вважаємо необхідність розгляду питання щодо визначення ринкової вартості цілісного майнового комплексу з метою відчуження на певну дату. У такому разі оцінювач не тільки залучає до оцінки документи, надані підприємством, а й самостійно аналізує і збирає необхідну інформацію, як-от: загальноекономічну інформацію, що використана у межах дохідного підходу; прайси щодо оцінки власних споруд; прайси щодо оцінки власного та орендованого рухомого майна. Насамперед визначається опис майна, що входить до складу цілісного майнового комплексу. Згідно з результатами інвентаризації, станом на дату оцінки на балансі цілісного майнового комплексу обліковуються активи, які є державною власністю та орендуються Товариством, і активи, які є приватною власністю Товариства. Згідно з договором оренди цілісного майнового комплексу, актом приймання-передачі основних засобів цілісного майнового комплексу, переліком орендованого майна, актом оцінки цілісного майнового комплексу, що передається в оренду, до договору оренди цілісний майновий комплекс знаходиться в оренді у Товариства.

На підставі балансу та звіту про фінансові результати, за даними інвентаризації здійснюється фінансовий аналіз діяльності підприємства. Аналіз фінансово-майнового стану підприємства має проводитись згідно з «Положенням про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації», затвердженим спільним наказом Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121 [10].

Оцінка підприємства складається з визначення грошового виразу вартості, що може бути найбільш імовірною ціною, й має відображати властивості підприємства як товару, цінність його майна як цілісного майнового комплексу, наявні і найкращі альтернативні варіанти його використання. Фінансовий аналіз діяльності підприємства проводиться для одержання інформації про те, наскільки ефективно працює це підприємство:

- з'ясується ступінь збалансованості руху матеріальних і фінансових ресурсів, оцінюються потоки власного й позикового капіталу в процесі економічного кругообігу, націленого на одержання прибутку, підвищення фінансової стійкості підприємства тощо;
- оцінюється правильність використання коштів для підтримки ефективної структури капіталу;
- контролюється оптимальність складання фінансових потоків організації, доцільність здійснення тих або інших витрат тощо.

З метою визначення ринкової вартості враховується найбільш ефективно використання об'єкта оцінки. Визначення ринкової вартості об'єкта оцінки можливе із застосуванням усіх методичних підходів у разі наявності необхідної інформації. Застосування методичних підходів щодо

оцінки цілісних майнових комплексів, що є державною власністю, проводиться відповідно до вимог національних стандартів з оцінки та з урахуванням положень «Методики оцінки майна» та міжнародних стандартів оцінки. Згідно з «Порядком визначення відсоткового співвідношення державної частки та частки орендаря у ринковій вартості цілісного майнового комплексу, переданого в оренду», сукупна вартість ЦМК визначається як сума вартості необоротних активів, оборотних активів та витрат майбутніх періодів, що відображені у його передавальному балансі [11].

З метою визначення розміру статутного капіталу акціонерного товариства чиста вартість єдиного (цілісного) майнового комплексу зменшується на вартість державного житлового фонду, об'єктів, що не підлягають приватизації, та іншого майна, щодо якого комісією з приватизації (корпоратизації) приймається рішення про його вилучення з чистої вартості єдиного (цілісного) майнового комплексу. Під час визначення вартості частки держави (територіальної громади) в статутному капіталі акціонерного товариства враховується передбачений умовами договору оренди порядок використання амортизаційних відрахувань на орендовані необоротні активи [12]. Як зазначалося раніше, оцінка нерухомого майна проводиться із застосуванням таких методичних підходів: витратного, порівняльного та дохідного.

Нині спостерігається процес впровадження змін, спрямованих на забезпечення прозорого приватизаційного процесу за чіткими правилами. Нова методика оцінки майна передбачає закладення в основу оцінки ринкової вартості, а не балансової звітності об'єктів, залучення до оцінки незалежних оцінювачів та узгодження стартової ціни пакетів акцій об'єктів групи «Г» та паливно-енергетичного комплексу робочою групою, створеною урядом (представники міністерств та міжнародних організацій). Визначено, що механізм оцінки об'єктів державної власності під час приватизації є складним питанням і має свої ризики, але це є одним із найбільш дієвих способів наповнення бюджету [13].

Аналіз переліку видів та індексів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта Міністерства юстиції України і напрями оціночної діяльності, кваліфікація по яких присвоюється оцінювачам Фондом державного майна України, дав змогу дійти висновку, що види та підвиди судових експертиз, по суті, є ідентичними напрямом оціночної діяльності. З огляду на велику відповідальність за правильність оцінки окремих об'єктів та цілісного майнового комплексу з державною чи комунальною часткою власності, вплив на наповнення бюджету України, чималий обсяг знань законодавства, пов'язаного з оціночною діяльністю, який необхідно використовувати для протидії економічній злочинності, а також відповідно до внесених 25 листопада 2015 р. змін до «Методики оцінки майна» [14], є необхідність актуалізації «Методики проведення експертизи по справах, що пов'язані з приватизацією», а також «Методики вирішення окремих задач судово-бухгалтерської та судово-економічної експертиз по справах, що пов'язані з приватизацією», яка була розроблена Харківським науково-дослідним інститутом судових експертиз у 1999 р. (реєстраційний код 11.0.03) за спеціалізаціями 11.1, 11.2, та «Методики вирішення експертних завдань з питань визначення вартості майна підприємств, що приватизуються та часток у цьому майні власників, що виділяються», що була розроблена у 2004 р. (реєстраційний код 11.0.23) за спеціалізаціями 11.1, 11.2, 11.3 [15].

З огляду на велику відповідальність за правильність оцінки об'єктів та цілісного майнового комплексу з державною чи комунальною часткою власності, вплив на наповнення бюджету України, великий обсяг знань законодавства, пов'язаного з оціночною діяльністю, який необхідно застосовувати з метою протидії економічній злочинності, запропоновано створення нової спеціалізації судово-економічної експертизи 11.4 «Оцінка єдиних (цілісних) майнових комплексів та бізнесу» та новий підхід у професійній підготовці судових експертів-економістів, зокрема обґрунтовано вимогу щодо отримання судовим експертом-економістом з метою дослідження оцінки цілісних майнових комплексів кваліфікаційного свідоцтва на право займатися цим видом діяльності, яке видане Фондом державного майна України.

Аналіз попередніх нормативних документів показав, що така спеціалізація вже була. Так, наказом Міністерства юстиції України у 2003 р. змінами до «Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів» було доповнено новою експертною спеціальністю «16. Оцінка цілісних майнових комплексів 16.1 – Оцінка цілісних майнових комплексів, паїв, цінних паперів» [16]. Це була окрема експертна спеціальність, за якою було атестовано біля двох десятків судових експертів будівельної спеціальності і тільки кілька осіб експертів-економістів (за даними реєстру атестованих судових експертів Міністерства юстиції України). До компетенції судових експертів будівельної спеціальності, належить оцінка будівельних об'єктів та споруд, а до цілісного майнового комплексу, крім будівель та споруд, належить значно більше інших видів майна, які оцінюються судовими експертами відповідних спеціальностей: земельні ділянки (10.14), машини й обладнання (12.1), сировина і товари народного споживання (12.1), колісні транспортні засоби (12.2), літальні апарати (12.4), судноплавні засоби (12.3), об'єкти інтелектуальної власності (13.9), рухомі речі, що становлять культурну цінність (15.1), та інше майно. Наслідком такої невідповід-

ності у 2005 р. було скасування наказу, яким вводилась ця нова експертна спеціальність «16. Оцінка цілісних майнових комплексів 16.1 – Оцінка цілісних майнових комплексів, паїв» (Наказ Міністерства юстиції України від 9 серпня 2005 р. N 86/5). Наступним наказом Міністерство юстиції України у 2016 р. цю експертну спеціальність (16.1) було перекваліфіковано у «Військові дослідження» (Наказ від 03.03.2015 р. за № 301/5) [17].

Нині судові експертизи з визначення оцінки цілісних майнових комплексів проводяться за допомогою комплексних експертиз, де залучаються судові експерти усіх необхідних спеціальностей, а головою комісії призначається судовий експерт-економіст. Судові експерти різних спеціальностей перевіряють вартість однорідних груп інвентарних об'єктів. І. Пригожин та І. Стінгерс зазначають, що вірогідна природа ринкової вартості не дає змоги обмежитись тільки чітко визначеними кількісними показниками. Оціночна діяльність здійснюється у соціально-економічних системах, для характеристики стану яких примусово використовуються показники якісної та вірогіднісної природи [18]. Ми стверджуємо, що метою проведення такої судової експертизи є, перш за все, визначення розміру шкоди від продажу цілісного майнового комплексу, якщо у його статутному фонді є частка державної власності, а визначенням розміру шкоди займаються судові експерти-економісти. Саме тому необхідно зауважити, що спеціальність «Оцінка цілісних майнових комплексів» є необхідною, але як спеціальність судово-економічної експертизи. Більшість методик проведення судово-економічних експертиз розроблена понад 10 років тому, це викликає необхідність їх негайної актуалізації, про що свідчать роботи науковців [19, с. 49–50].

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що нова методика оцінки майна передбачає закладення в основу оцінки ринкову вартість об'єктів, а не вартість із балансової звітності; залучення до оцінки незалежних оцінювачів та узгодження стартової ціни пакетів акцій об'єктів. Доведено, що сьогоденні судові експертизи з визначення оцінки цілісних майнових комплексів проводяться за допомогою комплексних експертиз, коли залучаються судові експерти – фахівці за всіма необхідними спеціальностями, а головою комісії призначається судовий експерт-економіст. Експерти різних спеціальностей перевіряють вартість однорідних груп інвентарних об'єктів. Тому необхідно зауважити, що спеціальність «Оцінка цілісних майнових комплексів» необхідна, але як спеціальність саме судово-економічної експертизи. Запропоновано створення нової спеціалізації судово-економічної експертизи 11.4 «Оцінка єдиних (цілісних) майнових комплексів та бізнесу» та новий підхід у професійній підготовці судових експертів-економістів, зокрема: обґрунтовано вимогу щодо отримання судовим експертом-економістом з метою дослідження оцінки цілісних майнових комплексів кваліфікаційного свідоцтва на право займатися цим видом діяльності, яке видане Фондом державного майна України.

Список використаних джерел:

1. Про проведення прозорої та конкурентної приватизації у 2015 р. : Постанова КМУ від 21.05.2015 р. № 271 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248152310>.
2. Про приватизацію державного майна : Закон України від 19.02.1997 р. № 90/97-ВР // ВВР. – 1997. – № 17. – Ст. 122.
3. Інтерв'ю DW экс-главы Фонда госимущества Украины Александра Бондаря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/>.
4. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію) : Закон України від 06.03.1992 р. № 2171-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 350.
5. Камлик М. Особливості обліку та використання обліково-бухгалтерських документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів у галузях економіки. Судова бухгалтерія / М. Камлик – К.: Синтез, 1995. – 256 с.
6. Конституція України : ухв. Верховною Радою України 28.06.1996 р. № 254 К / 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-ІV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Мінфіну від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
9. Положення про продаж цілісних майнових комплексів державних підприємств, які за класифікацією об'єктів приватизації віднесені до груп В, Г : Наказ Фонду державного майна України від 26.07.2002 р. № 1336 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0784-02>.
10. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації : Наказ Міністерства фінансів України ФДМУ від 26.01.2001 р. № 49/121 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7. – Ст. 290.

11. Про затвердження Порядку визначення відсоткового співвідношення державної частки та частки орендаря у ринковій вартості цілісного майнового комплексу, переданого в оренду : Наказ ФДМУ від 27.02.2004 р. № 376 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0337-04>.
12. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна» : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1442 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 168).
13. Лебедь Н. Мне в ФГИ пришлось отменять документы, подписанные мною же 15 лет назад [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://forbes.ua/>.
14. Про затвердження Методики оцінки майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. № 1891 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.afo.com.ua/uk/news/2/1019>.
15. Реєстр методик проведення судових експертиз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rmpse.minjust.gov.ua>.
16. Про затвердження Положення порядку ведення державного реєстру атестованих судових експертів : Наказ МЮУ від 29.03.2012 р. № 49/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z484-12>.
17. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2015 р. № 301/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/news/46868>.
18. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. – М. : УРСС, 2003.
19. Хомутенко О. Про необхідність розроблення механізму актуалізації атестованих експертних методик / О. Хомутенко, І. Губанова, С. Козуб // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матер. міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. Бокаріуса. – Х. : Право, 2013. – С. 49.